

ЕМОЦІЙНІ ЧИННИКИ НАВЧАННЯ У ШКІЛЬНІЙ ПРАВОНАВЧІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ (1944–1991 рр.)

У статті досліджуються емоційні чинники навчання у шкільній правознавчій освіті України у 1944–1991 рр. Проаналізовано дидактичні методи та прийоми, що впливають на емоційність навчання учнів шкільних правознавчих дисциплін.

Ключові слова: емоційність навчання, загальноосвітня школа, правознавча освіта.

В статье исследуются эмоциональные факторы обучения в школьном правоведческом образовании Украины в 1944–1991 гг. Проанализированы дидактические методы и приемы, которые влияют на эмоциональность обучения учащихся школьным правоведческим дисциплинам.

Ключевые слова: эмоциональность обучения, общеобразовательная школа, правоведческое образование.

The article considers the emotional factors of learning in school education pravoznavchiy Ukraine in 1944–1991 biennium. It was analyzed didactic methods and techniques that influenced the emotional learning of students pravoznavchym school subjects.

Key words: emotional learning, secondary school, education pravoznavcha.

Емоційні процеси інтенсифікують пізнавальну діяльність школярів під час вивчення шкільних правознавчих курсів. Важливими є позитивні емоції, які створюють атмосферу співробітництва, поліпшують умови самостійної навчальної роботи, викликають бажання вчитися. Принцип емоційності навчання правознавчих предметів у школі об'єктивно впливає з положення про єдність мислення й почуттів учнів і зумовлюється їх обов'язковими емоційними переживаннями. Із цією метою в методику викладання правознавчих предметів у школі широко впроваджуються спеціальні дидактичні методи та прийоми.

Проблематика становлення та розвитку правової освіти в Україні знайшла своє відображення у фундаментальних дослідженнях Б. Андрусишина, С. Квашука, О. Пометун, І. Смагіна, Т. Суцєнка; питання підвищення емоційності навчання правознавчих курсів аналізувалося в російській педагогічній науці, зокрема, у працях Г. Давидова, М. Кашина.

Проте окреслена нами проблема не була предметом окремого наукового дослідження, є актуальною і потребує подальшої наукової розробки.

Метою статті є аналіз емоційних чинників навчання у шкільній правознавчій освіті України у зазначений період.

У радянській школі за весь період її існування було три курси, пов'язані з правовою освітою учнів. Із 1937 по 1961 рік як окремий предмет викладався курс «Конституція СРСР». Із 1962 по 1975 рік правова освіта (зокрема, курс Конституції СРСР) була інтегрована у шкільний предмет «Суспільствознавство». У 1975 році в загальноосвітніх закладах запроваджено окремий предмет «Основи радянської держави і права».

Зміст цих предметів був зорієнтований на формування громадянина, який озайомлений із принципами побудови держави та організації права, основами трудового, цивільного, сімейного, кримінального, адміністративного та колгоспного права. Це сприяло вихованню школярів у дусі суворого дотримання законів, формуванню свідомих учасників суспільно-політичного життя країни.

Із метою підвищення емоційності навчання вчителі шкільних правознавчих курсів на уроках та в позаурочній роботі широко використовували різноманітні навчальні та художні кінофільми, діафільми, діапозитиви.

На уроках з «Основа радянської держави і права» вчителі використовували фільми (фрагменти), випущені до 1977 року (якщо вони не суперечили положенням нової Конституції СРСР): «Знати закони нашої Батьківщини і додержувати їх» (у чотирьох частинах, Київ, 1973 р.), «Право на працю і обов'язок працювати» (у трьох частинах, Ленінград, 1974 р.) [5, с. 7].

У 60-70-х рр. ХХ ст. на допомогу вчителю суспільствознавчих наук студія навчальних програм Центрального телебачення разом з органами народної освіти проводили цикл передач, що транслювалися кожного вівторка о 10 год. 45 хв. Тематика передач була такою: «Основні права і обов'язки громадян» (10 лютого 1970 р.), «Військова служба в армії – обов'язок кожного громадянина», що доповнювало та розширювало знання учнів з правознавчої освіти [9, с. 92].

Програма навчальних телевізійних передач з історії та суспільствознавства на 1986–1987 навчальний рік пропонувала вчителю «Основа радянської держави і права» використовувати матеріали науково-популярної програми «Чи знаєш ти закон?». Її метою було підвищення правової грамотності молоді, громадянської зрілості, правильної поведінки в складних правових ситуаціях. У програму включалися різноманітні ситуативні ігри, вікторини, сторінки «Юридичного словника», документальні кадри, які допомагали вирішувати складні правові задачі [8, с. 61].

Поряд з технічними засобами навчання на уроках з правознавчих дисциплін

використовувалися також репродукції картин, таблиці та схеми. Так, наприклад, для ознайомлення учнів з питаннями структури державного устрою та системи побудови державних органів, що вивчалися на уроках Конституції СРСР, проводилася різноманітна робота зі схемами «Рада міністрів» та «Державний устрій» [2, с. 9].

Також залучалися різні наочні посібники з інших предметів — історії, географії, біології, початкової військової підготовки, наприклад: фонохрестоматія з курсу історії СРСР для IX і X класів, картини (для IV і X класів), карти. Використовувалися шкільні кабінети, куточки права, стенди «Людина і закон», «Громадянином бути ти повинен» (присвячений врученню паспорта), газетні матеріали, наприклад, на тему «Будні міліції» тощо [5, с. 7].

Активізації пізнавальної діяльності учнів під час вивчення правознавчих курсів сприяв інтерес до навчального матеріалу, який обов'язково мав бути змістовним. Для реалізації даної мети для учнів організовувалися зустрічі з представниками правоохоронних органів. Зміст і характер їхніх виступів визначався спільно з учителем із урахуванням виховних і навчальних завдань відповідних уроків [2, с. 10].

У 1973–1974 навчальному році лейтенантом міліції, інспектором дитячої кімнати при райвідділі міліції Кегичівського району (м. Харків) Т. Грицевою у школах району були прочитані лекції на такі теми: «Молода людина і закон», «Правила поведінки громадян обов'язкові для всіх», «Про адміністративну відповідальність за дрібні крадіжки і допущення правопорушень». Слідчий В. Іванов прочитав у школах лекції «Поведінка молодого людини і попередження правопорушень», «Виникнення і суть права», «Види права» [4, с. 17].

Для підвищення зацікавленості учнів, окрім різноманітної роботи в класі, проводилися екскурсії на підприємства і будівництва, зустрічі з передовиками праці, представниками місцевих органів влади. Наприклад, відвідування районної ради депутатів, бесіда з її головою давали можливість учням уявити собі у всій багатогранності політико-виховну, господарську та культурну діяльність ради, особливості її складу, участь громадськості в управлінні державою. Школярі ознайомлювалися з рішеннями місцевих рад про розвиток культури і благоустрій рідного села, міста, будівництво шкіл, клубів, лікарень, магазинів, шляхів тощо [6, с. 13].

Нерідко в основу методики викладання шкільних правознавчих курсів було покладено прийом створення проблемних ситуацій. Вони були подані у вигляді доступних для розуміння 14–15-річними підлітками жвавих бесід: «Як би і чому ви діяли б у тому чи в іншому випадку?» [5, с. 6].

Одним із прийомів підвищення емоційності правового навчання учнів є використання показових прикладів. Приклади, що наводилися на уроках з правознавчих предметів у досліджуваній період, мали чітку пізнавальну і виховну спрямованість, сприяли формуванню особистості школяра.

При викладанні нового предмета «Основи радянської держави і права» (1975–1976 н. р.) учителі середньої школи № 12 м. Харкова (в першому півріччі викладала Є. Дьяченко, а з січня 1976 року Б. Носов) прагнули зробити свої уроки цікавими та емоційно-піднесеними, добирали найбільш показові приклади, пов'язували теоретичний курс з повсякденною практикою життя. На уроці Б. Носова на тему «Кримінальна відповідальність проти суспільної безпеки та суспільного порядку» були наведені та проаналізовані конкретні приклади з життя школярів: бійка учня 7-А класу Силаєва та 10-Г класу Фесенко с дружинниками; перехід вулиці учнями 6-го класу в невідведеному місці; виготовлення учнями саморобної вогнепальної зброї тощо. Урок пройшов дуже цікаво, учні восьмих класів мали змогу замислитися над своєю поведінкою [3, с. 29].

Під час вивчення питань про права та обов'язки громадян на конкретних прикладах з навколишньої дійсності вчителі показували, що зроблено в рідному краї для здійснення прав, записаних в Основному Законі країни: право на освіту, працю, відпочинок, житло, матеріальне забезпечення в старості, у зв'язку з хворобою, повною або частковою втратою працездатності, втратою годувальника та ін. [1, с. 13].

Вивчення суду і прокуратури нерідко проводилося шляхом бесіди судді чи прокурора з учням. Іноді вчителі заздалегідь домовлялися з суддею про присутність учнів на судовому розгляді (справи про порушення громадського порядку), тим самим вони, показавши хід судового засідання, від теоретичного ознайомлення з деякими законами переходили до показу учням їх застосування на практиці [7, с. 9].

При вивченні питань трудового права в різноманітній формі вчителі правознавчих дисциплін залучали переконливий матеріал з життя того заводу, колгоспу, будівництва, на яких відбувалося виробниче навчання учнів. Питання ж колгоспного права у сільській школі та найважливіші його принципи демонструвалися учням на прикладах трудового, суспільно-політичного життя як свого, так і інших колгоспів [2, с. 10].

Великі можливості для підвищення емоційності навчання шкільних правознавчих дисциплін має різноманітна за своїм змістом, організацією та методикою позакласна робота. Допомогу школі в цьому надавали Будинки культури, Палаці піонерів, дитячі екскурсійно-туристичні станції, станції юних натуралістів і техніків та інші позашкільні заклади [1, с. 139].

Таким чином, емоційні чинники навчання у шкільній правознавчій освіті формували в учнів глибокі та міцні знання в галузі права, розвивали їх мислення, виховували у школярів моральні якості та почуття громадянської відповідальності. Вони були представлені у вигляді спеціальних дидактичних методів (демонстрації, використання технічних засобів навчання, змістовність матеріалу), показових прикладів та створення проблемних ситуацій на уроках з правознавчих дисциплін.

Література

1. Вивчення в школі Конституції СРСР : [посібн. для вчит.] / за ред. М. П. Кашина. – К. : Радянська школа, 1980. – 164 с.

2. Давыдов Г. П. Преподавание Конституции СССР в школе / Г. П. Давыдов, В. И. Мазуренко. – М. : Академия педагогических наук РСФСР, 1959. – 255 с.
3. Держархів Харківської області, ф. 4677, оп. 5, спр. 236, арк. 138.
4. Держархів Харківської області, ф. 4695, оп. 7, спр. 237, арк. 75.
5. Методичний посібник з курсу «Основи радянської держави і права»: [посібн. для вчит.] / за ред. Г. П. Давидова. – К. : Радянська школа, 1984. – 288 с.
6. Нравственное воспитание во внеклассной работе по истории и обществоведению / [сост. И. З. Озерский, Е. М. Бердникова, А. Н. Хмелев]. – М. : Просвещение, 1965. – 238 с.
7. О преподавании обществоведения : [материалы Всерос. сем. учит. обществоведения (Январь, 1964 г.) и «Пед. чтений» (январь, 1965 г.) / под. ред. С. В. Щепрова, В. И. Мазуренко]. – М. : Просвещение, 1965. – 131 с.
8. Программа учебных телевизионных передач по истории и обществоведению на 1986–1987 учебный год // Преподавание истории в школе. – 1986. – № 5. – С. 59–62.
9. Учебное телевидение на 1969–1970 учебный год // Преподавание истории в школе. – 1969. – № 5. – С. 91–92.